

Samtala med
barn och unga

Den här skriften är framtagen av Barnombudsmannen och tillkom efter ett ettårigt utbildningsprojekt på Migrationsverket. Projektet finansierades av Europeiska flyktingfonden och arrangerades av Migrationsverket i samarbete med Barnombudsmannen. Kursansvarig lärare och handledare var Ann-Christin Cederborg, docent vid Institutionen för beteendevetenskap vid Linköpings universitet.

Till grund för textinnehållet ligger Ann-Christin Cederborgs bok *Barnintervjuer* (2000), hennes rapport *Migrationsverkets utredningssamtal med barn* (2004) samt de diskussioner som fördes under utbildningens gång (2003).

Omslagsbild: Alice Attie/Pressens Bild

ISBN 91-87448-38-6

Barnombudsmannen

Postadress: Box 22106, 104 22 Stockholm

Besöksadress: Norr Mälärstrand 6

Telefon: 08-692 29 50

Fax: 08-654 62 77

E-post: bo@bo.se

Webbplats: www.bo.se

Förord

Som barnombudsman möter jag alltför ofta barn och unga som upplever att vuxna inte lyssnar till dem. Det kan vara i situationer som rör många barn, i en skola eller en kommun, eller i situationer som rör ett enskilt barn, till exempel i en vårdnadsprocess.

Vi vuxna behöver bli bättre på att lyssna, men vi behöver också bli bättre på att väga in barns åsikter i våra beslut. Det gäller oss som är föräldrar eller andra anhöriga till barn, men också oss som möter barn i vår yrkesroll.

Den här skriften vänder sig främst till dig som möter barn i din yrkesroll och som vill ta reda på ett barns vilja, åsikter, beskrivningar, berättelser, tankar, synpunkter eller perspektiv. Den innehåller konkreta råd och tips som du bör tänka igenom och reflektera över inför samtalet.

Samtala med barn och unga har utarbetats av Barnombudsmannen inom ramen för ett samarbete med Migrationsverket och Linköpings universitet.

Under ett år vidareutbildades 15 barnhandläggare hos Migrationsverket i syfte att öka kvaliteten på asylsamtal med barn. Under projektets gång diskuterade kursdeltagarna, kursansvarig, inbjudna gästföreläsare och representanter från Barnombudsmannen olika aspekter av samtal mellan barn och professionella vuxna.

Den kunskap och de erfarenheter som utbyttes vill vi sprida och därför har vi producerat den här skriften.

Jag hoppas att innehållet kan vara en bra repetition för dig som redan är utbildad i att samtala med barn och kanske till och med inspirera dig att fortbilda dig inom området. Jag hoppas också att det kan väcka tankar och reflektioner hos dig som just ska börja samtala professionellt med barn.

Det är viktigt att påpeka att råd och tips aldrig kan ersätta en utbildning i samtalsmetod, något du behöver om du arbetar med barnsamtal.

Jag vill tacka alla som har medverkat till att ta fram skriften och alla som har bidragit med värdefulla synpunkter, särskilt docent Ann-Christin Cederborg, som också är familjeterapeut och universitetslektor i psykologi, överläkaren, familjeterapeuten och specialisten i barn- och ungdomspsykiatri Torgny Gustafsson, Wiiu Lillesaar, expert och Europeiska flyktingfondens regionala kontaktperson samt de 15 barnhandläggare hos Migrationsverket som deltog i kursen under 2003.

Lena Nyberg
Barnombudsman

Det hänger på dig

Barnombudsmannen arbetar för att FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) ska genomföras i Sverige. En av grundprinciperna i barnkonventionen är barnets rätt att komma till tals och få sina åsikter beaktade. Barn under 18 år har rätt att komma till tals i alla frågor som rör dem. Inte bara i vårdnadsprocesser, brottmål och asylprövningar, utan också i skolans arbete, vid politiska beslut och i andra vardagliga sammanhang. Det är viktigt att komma ihåg att samtidigt som barn ska beredas möjlighet att komma till tals har de ingen skyldighet att ställa upp på samtal eller lämna information om de inte vill. De ska inte heller pressas på synpunkter.

För att barn och unga ska ha en verklig möjlighet att göra sig hörda krävs att det finns vuxna som både kan och vill samtala med dem. Vuxna som är intresserade av att ta del av barnets perspektiv. Ett samtal mellan ett barn och en vuxen är en ojämlik situation och det är den vuxnes ansvar

att göra det som krävs för att barnet verkligen ska få komma till tals.

Barn är individer

Inom psykologin har det länge funnits en tanke om att barns utveckling sker i bestämda och tydliga stadier. Till exempel finns det en föreställning om att barn i samma ålder har mycket gemensamt. Men även om utveckling sker stegvis och kontinuerligt så har inte alla barn en liknande utvecklingsgång. Ett barn utvecklas utifrån sina unika förutsättningar och påverkas i hög grad av den sociala och kulturella miljö han eller hon vistas i. Detta innebär att en femåring kan berätta sådant som en annan femåring inte kan.

Det går också att samtala med små barn. Forskning har till exempel visat att fyraåringar kan ge detaljerade beskrivningar av händelser som har inträffat.

Ett barn har en större möjlighet att berätta utifrån sitt perspektiv om du som leder samtalet använder en bra samtalsmetod och en god samtalsteknik. Att lära sig detta kräver både teoretisk kunskap och praktisk utbildning där personlig handledning är ett viktigt inslag. Att leda samtal är dessutom en färdighet som man inte får en gång för alla. Den måste ständigt underhållas.

Olika sorters samtal

Hur du ska förhålla dig i ett samtal och vilken samtalsmetod du ska använda styrs av vilken sorts samtal du leder och vad syftet med dem är. Det är viktigt att skilja mellan olika typer av samtal, till exempel *utredande* samtal och *behandlande samtal*.

I behandlande samtal kan den vuxne utgå ifrån barnets perspektiv och ställa sig på barnets sida. Där gäller det att förstå barnets sociala, och till viss del psykologiska, situation samt

att ha ett mer stödjande eller terapeutiskt förhållningssätt. I utredande samtal gäller det däremot att i så liten utsträckning som möjligt påverka informationen från barnet och få fram hans eller hennes perspektiv utifrån ett mer neutralt, men inte kyligt, förhållningssätt.

De råd och tips som nämns i den här skriften är i första hand avsedda för dig som har utredande samtal med barn.

Några saker att tänka på

1. Respektera barnets tid

Barnet bör i god tid få reda på när samtalet ska äga rum och vad det ska handla om. Tidpunkten för samtalet bör i första hand anpassas till barnets livssituation. Om barnet till exempel får avstå från ett viktigt arrangemang eller om samtalet äger rum vid en viss tidpunkt när barnet egentligen skulle vara med om något kul, kan barnets motivation att delta minska.

2. Skapa en lugn miljö

Det är viktigt att samtalsmiljön är trygg och att barnet inte känner sig hotat eller i fara. Om det finns ett särskilt samtalsrum bör det helst ligga lugnt och avskilt. Det ska inte finnas telefoner som ringer eller personer som kommer in under det att samtalet pågår.

Rummet bör inte heller innehålla så många intressanta saker att de distraherar barnet. Det kan räcka med bekväma stolar. Tänk också på vad barnet passerar på vägen till samtalsrummet. Vad föreställer till exempel tavlorna eller affischerna? Om det finns ett väntrum bör det vara bekvämt inrett med neutrala leksaker och spel.

3. Ta reda på vissa saker i förväg

Om du ska träffa barnet för första gången är det bra om du, utöver det du behöver veta för själva ärendet, tar reda på annan viktig information som kan påverka samtalet, till exempel:

- Barnets modersmål
- Korrekt uttal av barnets namn. Om det inte går att ta reda på uttalet i förväg bör du inledningsvis fråga barnet hur namnet uttalas och därefter uttala det korrekt.
- Om barnet har några fysiska, psykiska eller intellektuella funktionshinder. Ta reda på vad funktionshindret innebär för barnet.
- Andra viktiga omständigheter. Till exempel om barnet behöver hjälp vid toalettbesök eller om det står under någon medicinsk behandling. Om barnet har speciella behov bör samtalet anpassas efter dem.

4. Gör en lista över svåra ord

Vuxna använder ofta svåra ord i sitt arbete. Det kan vara bra att medarbetarna tillsammans gör en lista över de vanligast förekommande och försöker hitta alternativa ord eller fraser med samma innebörd.

5. Strukturera samtalet

Du bör tänka igenom, planera och strukturera samtalet innan ni träffas. Förbered en inledning, de viktigaste frågeområdena och en avslutning. Undvik att hoppa mellan olika ämnen under samtalets gång. Om rättssäkerhetsaspekter ska bevakas kan det vara en god idé att arbeta fram en samtalsmanual som handläggarna kan utgå ifrån.

Foto: Kim Naylor/Tiofoto

6. Begränsa antalet vuxna i rummet

Hur många vuxna, närstående och professionella, som ska delta i samtalet bör styras av barnets behov och perspektiv. Fråga dig varför barnet ska behöva träffa flera professionella. Om barnets utsatthet ökar med flera vuxna i rummet bör detta undvikas. Två vuxna som ställer frågor kan göra att barnet känner sig utfrågat, vilket förstärker den redan ojämlika relationen.

Det finns argument både för och emot att en närstående person ska vara närvarande när ett barn pratar med en utredare eller en handläggare. Ett känslomässigt stöd från en trygg person kan i vissa fall hjälpa barnet att prata. Men samtidigt finns risken för att denna person kan försöka korrigera barnets redogörelse på någon punkt eller bryta in och tala i barnets ställe. Det viktiga är ju att det är barnets beskrivning, berättelse, tankar eller åsikter som kommer fram.

Det kan också vara svårt för ett mindre barn att förstå varför det inte kan be om hjälp av den närstående att komma ihåg, om barnet till exempel ska berätta vad han eller hon själv minns av ett visst händelseförlopp. Den vuxna i rummet kan också påverka barnets koncentration och hindra ett fritt berättande.

Ofta kan det vara bättre att den närstående sitter utanför rummet, att barnet vet var och hur det kan söka upp honom eller henne samt att detta är tillåtet.

7. Placeringen i rummet

Tydliggör genom hur de vuxna placerar sig i rummet att det är mellan dig och barnet som samtalet äger rum. Eventuella stödpersoner kanske kan sitta lite snett bakom barnet.

8. Att använda tolk innebär samarbete

Om du samtalar med ett barn via tolk är det bra om tolkförmedlingen eller tolkjouren redan vid beställningen får veta att det är ett barn du ska prata med, så att tolken får en möjlighet att förbereda sig.

Det är också viktigt att prata med tolken innan om hur samtalet är upplagt. Du bör förklara för tolken hur du tänker och att det är viktigt att barnet får berätta så fritt som möjligt med egna ord.

Oavsett vilken sorts tolk du arbetar med, till exempel språktolk, teckenspråkstolk eller dövblindtolk, bör du försäkra dig om att tolken följer god tolksed. Det är den yrkeskodex som finns bland tolkar och den praxis som skapas av Kammarkollegiets tillsyns- och utvecklingsverksamhet på tolkområdet. Enligt god tolksed ska tolken bland annat vara neutral, opartisk, översätta i jag-form och översätta allt som sägs.

Tolken är en förmedlare av budskap och under samtalet bör du hålla kontakten med barnet, inte med tolken. Om du märker att tolkningen inte fungerar av något skäl bör du avbryta samtalet.

9. Alla ska presenteras

Det är viktigt att barnet inledningsvis får veta vem du är, så att det inte uppstår missförstånd och osäkerhet. Även om du har träffat barnet tidigare bör du upprepa din presentation. Det är inte säkert att barnet kommer ihåg exakt vem du är, vad du gör eller varför hon eller han träffar dig.

Du bör berätta vad du heter, var du är anställd och vad ditt jobb går ut på. Visa bandspelaren, om du använder en sådan, och förklara för barnet hur bandet ska användas. Barnet måste också ges en möjlighet att ställa frågor om detta. Om det finns flera personer i rummet, bör du även presentera dem

och förklara deras funktioner. Om du arbetar med tolk är det bra om det är du som presenterar tolken och tolkens uppgift för barnet och att tolken översätter din presentation. På det sättet kan man undvika att barnet upplever att det samtalar med tolken.

10. Informera om vad som ska hända

I början av samtalet bör du berätta för barnet hur lång tid samtalet kommer att ta och när det blir paus. Berätta att det är tillåtet att avbryta för att gå på toaletten eller av något annat skäl. Informera också om var han eller hon kan dricka vatten och gå på toaletten.

När du pratar om tidsangivelser, var noga med att göra det så att barnet har möjlighet att förstå dem utifrån sin ålder och mognad.

För att barn ska kunna ha en åsikt om något krävs att de får tillräcklig information. Barnet måste få veta vad han eller hon uttalar sig om, vad samtalet syftar till, hur det barnet berättar kommer att användas och vem som har möjlighet att ta del av eventuell dokumentation. Därmed ges barnet en chans att välja hur han eller hon vill förhålla sig. Barnet ska inte känna sig lurat in i något.

I beskrivningen av vad samtalet ska handla om bör du undvika att ge detaljer som talar om vad du förväntar dig att barnet ska säga. Beskriv allmänt så att du inte påverkar barnets möjligheter att ge sin egen version.

11. Gå igenom grundreglerna för samtalet

Informera barnet om de grundregler som finns för samtalet. Barn vet inte alltid att det är tillåtet att avbryta vuxna eller rätta oss när vi har fel. En del barn tror att de måste besvara alla frågor även om de inte förstår dem, att alla frågor har ett rätt och ett fel svar eller att den vuxna redan vet vad som har hänt. Be därför barnet att:

- säga till om det är något han eller hon inte förstår så att du kan förklara.
- säga "Jag vet inte" om det är något du frågar som barnet inte kan svara på.
- säga till om du säger något som är fel.

12. Inled samtalet genom att värma upp

Innan ni börjar prata om det ni ska prata om är det viktigt att etablera en kontakt med barnet. Låt barnet vänja sig vid att det är ni två som samtalar och att det är barnet som ska berätta. Börja gärna med att samtala om några neutrala samtalsämnen. Du kan exempelvis intressera dig för barnets lekar eller vanor, till exempel:

"Innan vi börjar prata om varför du är här skulle jag vilja veta vad du tycker är roligt att göra."

13. Lyssna noga på barnet

När du lyssnar på barnet måste du vilja ta in barnets perspektiv och försöka förstå hur han eller hon själv upplever sin situation. Var koncentrerad och lyssna noga.

Din uppgift är att lyssna aktivt så att barnet uppfattar att du är intresserad av vad han eller hon säger. Du bör lyssna mer än tala. När barnet berättar måste du ha tålmod och motstå frestelsen att själv börja prata så fort barnet slutar att berätta. Barnet måste få chansen att ta pauser, tänka efter och fundera på svaren.

14. Inled med öppna frågor

Hur olika frågetyper fungerar och när under ett samtal man ska och inte ska använda dem är kunskaper som en utbildning i samtalsmetod kan ge. Här är några av utgångspunkterna:

Det viktiga är att barnet får berätta fritt när han eller hon berättar om sina åsikter, tankar, perspektiv eller något som har hänt. Du ska påverka barnets berättelse så lite som möjligt. När du ställer frågor bör frågorna vara ställda så att barnet uppmuntras att berätta ur sitt eget perspektiv.

Oftast är det bra att inleda med öppna, inviterande frågor, till exempel:

”Berätta för mig vad som har hänt.”

Därefter kan man komma med korta uppföljningsfrågor och yttranden, till exempel:

”Berätta mer om det.”

”Fortsätt.”

”Vad hände sedan?”

”Förklara mer.”

Tänk på att bara ställa en fråga i taget.

Det gäller att uppmuntra barnet att ge en berättelse som det går att bygga vidare på. När barnet har nämnt en detalj så kan du ställa frågor om den detaljen, till exempel: ”Berätta mer om det”.

När man vill fördjupa eller klarlägga något som barnet har pratat om kan man övergå till fokuserade, specifika frågor som relaterar till det barnet har sagt. Dessa frågor innehåller ofta orden vem, vad, var, när, hur eller varför. Till exempel:

”När var det?”

”Vem var där?”

Flera forskare rekommenderar att man ska försöka avhålla sig från att ställa frågor som innebär att barnet bara kan svara ”ja” eller ”nej”, eftersom dessa är ledande. Till exempel: ”Slog han dig?” eller ”Hade du sagt åt henne att göra så?”. Forskning har visat att yngre barn i sådana situationer kan komma

att svara ja på frågor om händelseförlopp som aldrig har inträffat.

Ledande frågor är också ofta frågor som fokuserar barnets uppmärksamhet på detaljer eller aspekter som barnet inte har nämnt, till exempel: ”Trivs du inte hemma?” eller ”Hade han blont hår?”. Man bör vara mycket försiktig med den här typen av frågor. De kan göra att barnet går med på något som inte stämmer.

Suggestiva frågor bör helt undvikas eftersom de kan påverka, suggerera fram, ett svar. I dessa gör den som ställer frågorna antaganden eller tar för givet att det finns information under ytan som barnet inte har berättat om. Till exempel: ”Jag har förstått att du inte trivs hos din mamma, vad gör hon med dig?” eller ”Men, du tyckte att boken var läskig, eller hur?”

Forskning har också visat att ett barn kan ändra sin berättelse om samma fråga ställs flera gånger. Ibland tror barn att det första svaret var fel eller otillfredsställande om de får samma fråga en gång till när de redan har besvarat den en gång. Det finns ofta en önskan hos barn om att vara vuxna till lags.

Du bör inte försöka gissa dig till vad barnet har sagt om du inte hör. Fråga om istället, men gör klart att det var du som inte hörde och att du gärna vill höra precis samma svar igen.

15. Prata så att barnet förstår

Om man använder ett alltför komplicerat språk finns risken för att barnet inte förstår. Det kan leda till att han eller hon känner sig dum eller kränkt. Samtidigt måste det man säger vara

korrekt. Den vuxna måste kunna avgöra på vilken språknivå barnet befinner sig och anpassa sin samtalsmetod till den. Det är till exempel viktigt att:

- undvika ord som barn vanligtvis inte förstår, till exempel facktermer (se punkt 4). Vuxet jargongspråk eller ord som kan ha mer än en betydelse bör också undvikas. Om du måste använda termer så bör du förklara dem.
- använda en enkel meningsbyggnad. Undvik inskjutna bisatser.
- inte förenkla språket alldeles för mycket så att barnet känner sig intellektuellt underskattat.
- Om du är osäker på om barnet har förstått ett svårt ord eller ett komplicerat resonemang – fråga.

16. Tänk flexibelt

Man bör vara medveten om att man tolkar barnets uttryck, exempelvis kroppsspråk och ansiktsuttryck, utifrån sin egen kultur och föreställningsvärld. Hur man kommunicerar påverkas av en rad faktorer som kön, ålder, klass, kultur och situation. Varje barn är unikt och du bör förhålla dig öppen för olika tolkningar av ett barns beteende. Det är till exempel inte säkert att ett barn som slår ner blicken när det svarar på en fråga är osäkert eller ljugar. Det kan också vara ett sätt att visa respekt för dig som vuxen.

Barns språkutveckling ser också olika ut, även om de flesta barn får ett större ordförråd ju äldre de blir. Om ett barn ofta svarar "Jag vet inte" kan det exempelvis betyda att han eller hon inte är tränat i att delta i interaktiva samtal. En del barn kan tycka att det är jobbigt att berätta själv, att det är enklare om du ställer frågor som han eller hon kan svara "ja" eller "nej" på.

Försök ändå att begränsa antalet frågor som ger "ja" eller "nej", eftersom dessa frågor är styrande. Du måste ha respekt för om barnet har svårt att berätta, men om du hjälper till för mycket kan möjligheten att få höra barnets egen berättelse eller beskrivning minska. Försök att uppmuntra barnet att berätta självständigt.

Var medveten om att du styrs av dina egna hypoteser och föreställningar. Ett exempel är begreppet "familj" som är kulturbundet. Det är inte säkert att du och barnet menar samma

sak när ni använder ordet. Försök att vara öppen och arbeta utifrån flera hypoteser. Börja hellre med "Berätta om din familj" än "Vad heter din mamma och pappa?" På det sättet kan du få veta barnets egen syn på hur hans eller hennes familj ser ut.

17. Undvik att få för mycket sidoinformation

I utredningssamtal händer det att barn vill berätta sådant som inte hör till ämnet. Om det händer bör du lyssna, men försöka återföra samtalet till ämnet. Barnet ska inte luras att tro att detta bara är ett samtal, vilket som helst, om det inte är så.

Samtidigt är det naturligt för barn att komma in på sidospår. En association kan vara viktig ur barnets synvinkel och barnet kan hämmas i sitt fria berättande om man är för snabb med att gå tillbaka till ämnet. Du kanske kan följa upp med förtydligande frågor för att se vart sidospåret leder. Det kan vara en väg in i ämnet igen.

Foto: Johan Hedenström/Tiofoto

18. Undvik kroppskontakt

Om man samtalar med ett barn om svåra saker kan man hamna i en situation där man vill trösta det genom att krama eller hålla om barnet. Här bör man tänka sig för. Barnet kan ha varit med om övergrepp och kan uppfatta den fysiska kontakten med en professionell person som hotande eller tvingande. Det går att visa värme, intresse och deltagande utan att vidröra barnet.

19. Ett barn är inte tyst utan anledning

Om ett barn inte vill berätta har hon eller han sina skäl för det. Det kan vara så att du har ställt en fråga på ett sådant sätt att det är omöjligt för barnet att besvara den. Det kan också vara så att barnet är generat, blygt, hotat, har blandade lojaliteter, skyddar någon, tar hänsyn till sårbara vuxna eller bär på skuld-

känslor. Han eller hon kan också ha tidigare dåliga erfarenheter av att samtala med en professionell vuxen.

Ofta beror tystnad, eller svar som "jag vet inte", på att samtalsituationen känns obekvämt eller svårbegriplig. Barnet kanske inte förstår vad som förväntas av honom eller henne. Ett barn kan också vara deprimerat.

Det viktiga är att du respekterar barnets skäl.

Om ett barn inte berättar kan det vara bra att träffas en gång till. Det kan ju vara bara just idag som motivationen saknas.

Om du misstänker att ett barn inte talar sanning bör du förhålla dig respektfull till barnets berättelse. Det är möjligt att det är du som har missförstått eller att barnet inte kan förklara på ett sätt så att du förstår. Att inte bli trodd när man talar sanning är djupt kränkande för ett barn. Ställ följdfrågor och

ge barnet en möjlighet att förklara hur saker och ting hänger ihop.

Det är också viktigt att vara medveten om att ett barn berättar om sin upplevelse och att den kan skilja sig från vad en vuxen anser vara sant eller verkligt. För barn, framför allt för yngre barn, är upplevelsen det verkliga och sanna.

20. Avsluta samtalet på ett bra sätt

När ni har avslutat samtalet bör du tacka barnet för att han eller hon kom. Du bör också informera honom eller henne om vad som kommer att hända framöver och lämna ditt namn och telefonnummer om det är något han eller hon kommer på i efterhand. Innan ni skils åt är det bra att avrunda genom att prata om något neutralt ämne, till exempel vad barnet ska göra efter samtalet.

21. Ta handledning

Ärenden där barn berättar om sin egen utsatthet är ofta komplicerade, otäcka, svårhanterliga och väcker starka känslor hos vuxna. Ibland kan det vara svårt att förhålla sig till det barnet berättar och det är viktigt att få professionell handledning efter sådana samtal. Det är också bra att utsätta sig för kritisk granskning av en handledare eller av kolleger, som på ett positivt sätt kan hjälpa till att öka ens självinsikt.

* Hur pratar vi vuxna med barn och ungdomar, egentligen? Lyssnar vi på vad de säger? Kommer de verkligen till tals och beaktar vi deras åsikter när vi fattar beslut som rör dem?

Den här skriften innehåller några tips och råd till dig som är vuxen och som träffar barn och unga i din yrkesroll. Det finns en hel del att tänka på före, under och efter ett samtal. Till exempel hur man skapar en lugn miljö för samtalet och hur man ställer frågor så att barnet har en verklig möjlighet att berätta ur sitt eget perspektiv.

www.bo.se